

РЕЦЕНЗІЯ

**рецензента – доцента кафедри цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук,
доцента Куцик Катерини Володимирівни
на дисертацію Кочкадамяна Араїка Генриковича на тему:
«Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю
081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми. Незважаючи на нормативне закріплення інституту відумерлості спадщини у цивільному законодавстві України, наявність окремої глави у Цивільному процесуальному кодексі України, присвяченої особливостям провадження у справах про визнання спадщини відумерлою, згадані відносини відзначаються недосконалістю правового регулювання.

Закріплений у нормах цивільного законодавства інститут відумерлої спадщини має, безумовно, важливе значення, позаяк виступає своєрідним правовим засобом врегулювання ситуації, коли після смерті особи належне їй майно залишається без власника. Непоодинокими є випадки, коли значна кількість нерухомого майна, як-от об'єкти житлового, нежитлового фонду, земельні ділянки, знаходяться в межах певної територіальної громади і є безхазяйними, а відтак, розпоряджатися ними (в тому числі – доглядати і охороняти) територіальна громада повноважень не має. В першу чергу, це пов'язано із тим, що аби розпоряджатися майном, на нього необхідно отримати право власності. У даному випадку, набуттю права власності на майно, яке залишилося після смерті особи – спадщина, і ніким не успадковане, передуює визнання відповідної спадщини відумерлою у судовому порядку. Цей процес, хоча і є юридично складним і відповідальним, проте, у свою чергу, забезпечує захист інтересів територіальної громади, дозволяючи передати їй майно, яке залишилось без власника після смерті особи. Окрім того, реалії воєнного стану та перспективи повоєнного відновлення свідчать про

актуальність цієї проблематики, оскільки очевидним є збільшення об'єктів відумерлої спадщини, зумовленого різними обставинами воєнного часу.

З огляду на викладене, системного аналізу потребує ціла низка загальнотеоретичних і практичних питань, пов'язаних із процесуальним механізмом визнання спадщини відумерлою, що, в свою чергу, сприятиме удосконаленню правового механізму, який би захищав права та законні інтереси суб'єктів зазначених правовідносин через відповідне відображення у законодавчих нормах.

Цінність поданого до захисту дисертаційного дослідження А. Г. Кочкадамяна зумовлена також тим, що за вказаною проблематикою, попри її актуальність, на сьогодні не було проведено комплексних, системних та узагальнюючих досліджень, які б розкривали всі аспекти цієї теми, а наявні публікації правників стосуються лише окремих питань процесуального порядку визнання спадщини відумерлою.

Відповідність дисертаційної роботи сучасним вимогам науки і практики. Дисертацію виконано відповідно до основних положень Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019), Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021), Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р), Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні (Постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 р. № 454), Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки (Постанова загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 р. № 12-21) та інших стратегічних

програмних документів, а також основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради НАВС від 21 грудня 2020 р. (протокол № 23), річних планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2021–2025 рр.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертантом, здебільшого є аргументованими і переконливими, містять самостійний критичний аналіз. Отримані теоретичні та практичні висновки стали результатом наукового пошуку, відповідно до поставленої мети і завдань дослідження. Під час їх доведення та обґрунтування дисертант використав широке коло вітчизняних наукових публікацій, міжнародно-правові та національні нормативно-правові акти, судову практику.

Використання А. Г. Кочкадамяном значного методологічного інструментарію, загальнонаукових, спеціально-наукових та відповідних підходів наукового пізнання явищ і процесів дозволило багатоаспектно проаналізувати заявлену проблематику. Застосовано, зокрема, діалектичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, історико-правовий, формально-юридичний, логіко-нормативний методи, а також методи аналізу та синтезу, моделювання. Це дозволило належним чином обґрунтувати відповідні положення наукової новизни отриманих дисертантом наукових результатів. Зміст дисертації відповідає обраній темі, характеризується логічністю та комплексністю. Матеріал дисертації викладено послідовно і доступно, робота оформлена відповідно до встановлених вимог.

Достовірність і наукова новизна отриманих результатів, повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях. Достовірність отриманих результатів забезпечила ґрунтовна теоретична, нормативна та емпірична база дисертації. Джерельну базу дослідження можна вважати цілком репрезентабельною, оскільки дисертант під час проведення

дослідження використав значну кількість наукових та інших джерел (їх список охоплює 242 найменування).

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає в тому, що дисертаційна робота А. Г. Кочкадамяна є однією з перших спроб комплексно, за допомогою використання сучасних методів наукового пізнання та на основі аналізу наукових поглядів учених і норм чинного законодавства, встановити сутність окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою та процесуальні особливості розгляду таких справ, а також, спираючись на аналіз вітчизняного законодавства та зарубіжного досвіду, розробити шляхи вдосконалення чинного законодавства у цій сфері.

Низка положень, висновків, пропозицій і рекомендацій, що викладені в дисертаційному дослідженні А. Г. Кочкадамяна, отримані вперше або суттєво вдосконалені. Серед наведених дисертантом положень, що відповідають критеріям наукової новизни, варто, в цілому, підтримати наступні:

- вперше обґрунтовано доцільність створення єдиного реєстру спадкового майна, щодо якого: відсутні спадкоємці як за заповітом, так і за законом; спадкоємці усунуті від права на спадкування; спадкоємці не прийняли спадщину або відмовилися від її прийняття, – як централізованої бази даних, доступної для загального користування;

- вперше аргументовано, що відумерлість спадщини базується на юридичному обов'язку, а не на суб'єктивному праві прийняття спадщини територіальною громадою, що має на меті забезпечення здійснення та захисту суспільних інтересів;

- вперше диференційовано заявників у справах про визнання спадщини відумерлою за критерієм «характер охоронюваного законом інтересу», за захистом якого вони звертаються до суду, на: 1) заявників, які звертаються до суду за захистом суспільного інтересу – органи місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна або органи місцевого самоврядування за місцезнаходженням основної частини рухомого майна у

разі відсутності нерухомого майна; 2) заявників, які звертаються до суду за захистом приватного інтересу, до яких належать: кредитор спадкодавця; власники суміжних земельних ділянок спадкодавця у разі, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення; користувачі суміжних земельних ділянок спадкодавця у разі, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Особливість цивільного процесуального статусу заявників, які звертаються до суду за захистом суспільного інтересу, визначається обов'язком подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою, а заявників, які звертають до суду за захистом приватного інтересу – правом подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою;

– удосконалено положення про те, що правило виключної територіальної підсудності, відповідно до якого здійснюється подання заяв у справах про визнання спадщини відумерлою, сприяє уніфікації судової практики розгляду цієї категорії цивільних справ, адже їх розгляд здійснюється у суді, який має найтісніший територіальний зв'язок із спадковим майном;

– удосконалено перелік обставин, які формують предмет доказування у справах про визнання спадщини відумерлою, як-от: наявність спадкового майна, відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмова від її прийняття;

– дістало подальший розвиток твердження про те, що інститут цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою носить комплексний характер в силу його правового регулювання нормами як матеріального, так і процесуального права.

Наведені вище й інші елементи наукової новизни в сукупності обґрунтовують конкретні пропозиції дисертанта щодо удосконалення цивільного та цивільного процесуального законодавства України, а саме щодо доповнення правових норм, закріплених у ст. 1277 ЦК України, ст. ст. 335, 337 ЦПК України, а також у ст. 27 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Практична значущість результатів дослідження. Сформульовані та викладені в дисертації положення, узагальнення, висновки та пропозиції можна використовувати: у законотворчій діяльності – у процесі підготовки і вдосконалення цивільного та цивільного процесуального законодавства України, яким регламентуються підстави та процесуальний порядок визнання спадщини відумерлою; у правозастосовній діяльності – під час розгляду і вирішення цивільних справ про визнання спадщини відумерлою; у освітньому процесі та науково-дослідній роботі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Цивільний процес», «Спадкове право», «Приватне право: практика тлумачення і застосування», під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів; у науковій діяльності – при проведенні фундаментального дослідження за темою «Концептуальні засади розвитку галузевого законодавства як складова юридичного прогнозування».

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих наукових працях. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 9 наукових публікаціях, серед яких три статті, опубліковані у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у закордонному юридичному виданні, п'ять тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях і круглому столі. Аналіз опублікованих дисертантом статей і тез доповідей на наукових заходах дозволяє дійти висновку про належну повноту викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, наведених у дисертаційному дослідженні, в наукових працях.

Оцінка змісту дисертації. Структурно дисертаційне дослідження складається з анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі розкрито стан розробленості досліджуваної наукової проблеми, обґрунтовано вибір та актуальність обраної теми, визначено об'єкт і предмет, завдання, методологічну основу дослідження, розкрито наукову новизну отриманих результатів, їх практичне значення, наведено дані про впровадження та апробацію результатів дослідження.

У розділі 1 «Загальнотеоретичні та методологічні засади дослідження цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою» здійснено аналіз наукової доктрини у контексті інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою та виокремлено низку загальнотеоретичних і практичних проблем, які пов'язані з визначенням складу учасників справ про визнання спадщини відумерлою, встановленням кола обставин, які формують предмет доказування у відповідних справах, визначення змісту судового рішення тощо. Також, у межах цього розділу роботи дисертантом обґрунтовано методологію дослідження окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. Розділ містить у собі дослідження генези правового регулювання цивільного судочинства справах про визнання спадщини відумерлою, а також включає аналіз поняття окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою та його сутність.

У розділі 2 «Окремі процесуальні аспекти, пов'язані з поданням до суду заяви про визнання спадщини відумерлою» досліджено правові основи, процедуру подання заяви до суду про визнання спадщини відумерлою, проаналізовано судову практику в цій сфері. Окрім цього, охарактеризовано основних учасників таких справ, а також визначено їхню роль і вплив на правову процедуру, оскільки саме учасники справи відіграють вирішальну роль у формуванні правових позицій, розгляді доказів та ухваленні рішень. Окрему увагу приділено дослідженню проблематиці процедури доказування у справах про визнання спадщини відумерлою.

Розділ 3 «Процесуальні особливості розгляду справ про визнання спадщини відумерлою» присвячено, зокрема, аналізу процесуального

порядку відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою, виявленню основних проблем, з якими стикаються суд та учасники судового процесу. Акцентовано увагу на тому, що підготовче провадження у справах про визнання спадщини відумерлою вбачається важливим інструментом забезпечення законності та правопорядку, а відтак проведено його комплексний аналіз, визначено основні етапи та висвітлено проблеми, пов'язані із застосуванням цієї процедури; запропоновано шляхи удосконалення правового регулювання процесуальних відносин, що виникають між судом і учасниками справи на стадії підготовчого провадження. У цьому розділі дослідження дисертантом зроблено спробу здійснити комплексний аналіз правових і процедурних аспектів розгляду справ про визнання спадщини відумерлою, виявити проблеми у правозастосуванні та розробити пропозиції щодо удосконалення судової практики та законодавчого регулювання цього процесу.

У висновках за результатами проведеного дослідження сформульовано теоретичні положення та практичні рекомендації щодо подальшого дослідження процесуальних відносин, що виникають при розгляді справ про визнання спадщини відумерлою в порядку окремого провадження з метою вдосконалення норм цивілістичного законодавства, розроблення загальних рекомендацій щодо застосування отриманих результатів дослідження в ході реалізації права на подання до суду заяви про визнання спадщини відумерлою зокрема та у правозастосовній діяльності – в цілому, а також в освітньому процесі під час викладання навчальних дисциплін, що охоплюють відповідну тематику. Висновки цілком відповідають отриманим результатам, завданням і меті дисертаційного дослідження.

Таким чином, дисертація А. Г. Кочкадамяна відповідає наявним вимогам та є завершеною науковою працею, результати якої вирішують актуальне наукове завдання – дослідження процесуальних відносин, що виникають при розгляді справ про визнання спадщини відумерлою в порядку окремого провадження і норм права, що їх регулюють, а також узагальнення судової

практики у цій сфері й розробка концептів удосконалення визнання спадщини відумерлою.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення дисертаційного дослідження та наукових публікацій фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота А. Г. Кочкадамяна є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. У цілому позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертантом дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, достатньо високий теоретичний рівень і практичну значущість його результатів, слід звернути увагу на окремі дискусійні питання, що потребують додаткової аргументації, пояснень у ході публічного захисту або спрямовані на їх врахування в подальшій науковій роботі, зокрема:

– на стор. 31 дисертації серед положень наукової новизни дисертант зазначив, що «удосконалено» наукове судження про те, що відумерлість спадщини – це підстава набуття права власності на рухоме та нерухоме майно у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття, що здійснюється на підставі рішення суду і виключним суб'єктом якого є територіальна громада. Про це згадується і на стор. 68 роботи. В чому ж полягає виключність територіальної громади? З огляду хоча б на те, що в науковій новизні дисертант зазначає, що у дослідженні «вперше» диференційовано заявників у справах про визнання спадщини відумерлою, якими, окрім органів місцевого самоврядування, за місцезнаходженням нерухомого майна або органів місцевого самоврядування за місцезнаходженням основної частини рухомого майна у разі відсутності нерухомого майна; можуть бути кредитор спадкодавця; власники або користувачі суміжних земельних ділянок спадкодавця у разі, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Тож

можна дійти висновку, що не обов'язково у зазначеній категорії справ заявником виступає орган місцевого самоврядування;

– яким чином положення наукової новизни «дістало подальший розвиток» (стор. 33), а саме *«розуміння окремого провадження як виду непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються справи про визнання спадщини відумерлою і яке характеризується: 1) відсутністю спору про право, під яким потрібно розуміти суперечку суб'єктів матеріальних правовідносин, що характеризується наявністю розбіжностей (суперечностей) між ними, які пов'язані з порушенням, оспоренням або невизнанням, а також не доведенням їх суб'єктивних прав та (або) невиконанням обов'язків; 2) особливим об'єктом судового захисту, яким є охоронюваний законом інтерес як прагнення суб'єкта до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, що опосередковується змістом суб'єктивного права. Як об'єкт захисту у порядку окремого провадження охоронюваний законом інтерес виступає у випадку створення перешкод для реалізації відповідного прагнення у майбутньому»* стосується порядку розгляду справ про визнання спадщини відумерлою та в чому, власне, полягає його новизна?

Викладені вище зауваження дискусійного характеру не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження А. Г. Кочкадамяна, оскільки не стосуються найбільш значних положень і висновків роботи та не применшують належного рівня дисертаційного дослідження. Вони можуть слугувати підґрунтям для дискусії в процесі захисту дисертації, а також напрямами майбутніх досліджень дисертанта.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Кочкадамяна Араїка Генриковича на тему: «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства», подана на здобуття ступеня доктора філософії, за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною

науковою роботою, що містить суттєві положення для розвитку науки цивільного процесуального права.

Дисертація на тему «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями від 08 квітня 2025 р. № 426), наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 31 травня 2019 р. № 759) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, із змінами та доповненнями від 03 травня 2024 р. № 507), а її автор – Кочкадамян Араїк Генрикович – за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент –

доцент кафедри цивільного права та процесу

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

Катерина КУЦИК

